

HECTOR BERLIOZ' *LA DAMNATION DE FAUST* VOLGENS TERRY GILLIAM

De Franse componist Hector Berlioz las Goethes *Faust* in de vertaling van Gerard de Nerval uit 1828. Hij was onmiddellijk onder de indruk van het werk, en begon aan *La Damnation de Faust*, een werk dat het midden hield tussen een opera en een oratorium. Het was niet voor het toneel bedoeld, maar toch vond het zijn weg naar de planken. Nu was er een scenische versie te zien in de Vlaamse Opera (Première te Gent, 16 september 2012).

Het ging hierbij om een co-productie met de *English National Opera*, een huis dat vaak op zoek is naar avontuurlijke producties. Deze keer kwam de opdracht bij Terry Gilliam terecht, wat meteen erg nieuwsgierig maakte. Gilliam is bekend als de tekenaar en animator van *Monty Python* en als cineast van fantasievolle films, die een wisselend succes kenden. Maar opera had Gilliam nog nooit gedaan. Het was een risicovolle keuze. Maar dat risico werd met succes bekroond.

Als het doek opgaat ontdek je een figuur in een romantisch Duits landschap, geplukt uit de beeldenwereld van Caspar David Friedrich. Wat een romantische rotsen en welk verbluffend mooi licht. Hier raakt regisseur Terry Gilliam meteen het hart van de Duitse verbeelding. Dat zit goed, denk je dan, want ook *Faust* van Goethe behoort tot het oerduitse pantheon. Zou Gilliam het enthousiasme delen met Hector Berlioz die in 1828 zo door Goethes tekst was betoverd, dat hij grote delen van de tekst niet vlug genoeg op muziek kon zetten?

De eerste indruk die je krijgt, wordt in een volgende scène nog beklemtoond, als Gilliam gemaskerde boeren laat opkomen die bezig zijn met een folkloristisch feest. Volkscultuur, de negentiende eeuw en Goethe, ze passen naadloos bij elkaar.

We zijn begonnen aan een veilige reis door de Duitse iconografie, zo lijkt het. Alleen is er één detail: Faust ziet er niet oud uit en ook niet heroïsch. Hij heeft een hele rare pruik aan. Dat is geen beeld van een Duitse held.

Misschien zijn we dan even uit ons evenwicht gebracht, en dat is precies wat Gilliam op het oog heeft. Scène na scène zal hij ons de evolutie van de 'Duitse ziel' laten zien. We maken de eerste wereldoorlog mee en zien de sociale spanningen na 1918. Op een plein zitten aan de ene kant nazi's – hun leider zingt een studentenlied dat handelt over het vergiften en uitschakelen van een rat. Het lied heeft een lugubere bijklank. Aan de andere kant van het plein is er een linkse betoging. Maar de nazi's, onder de leiding van de nette heer die bij Gilliam Mefistofeles is, vallen

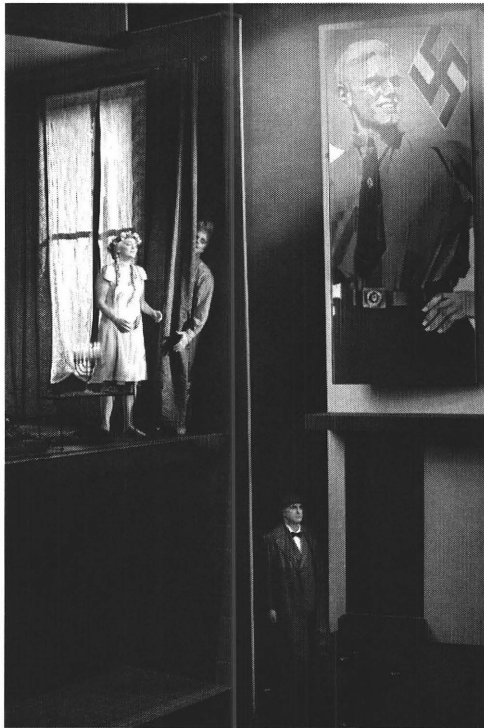
de linksen aan en vermoorden de leidster. Het is de moord op Rosa Luxemburg. Onze 'verlichte' Goethiaanse held laat zich zonder enige moeite inlijven bij het extreemrechtse gespuis, dat onder de leiding van de duivel afmarsjeert. Faust, als hij depressief is, zingt en droomt van de natuur en de schoonheid, maar hij, de eeuwige sullige idealist, is niet in staat om de politieke gruwelen rond hem in te schatten. Als hij tenslotte Gretchen ontmoet, zorgt Gilliam voor een gewaagde ingreep. Je stelt je voor dat Gretchen een blonde meid is met blozende wangen. Maar hier is ze een gewone vrouw. Na de liefdesscène met Faust op haar kamer, is ze even alleen en steekt een kandelaar met zeven armen aan. Gretchen is joods. Koppelaar Mefistofeles houdt van macabare grappen.

In het verhaal van Goethe in de versie van Berlioz wordt Gretchen door Faust verleid, waarna ze een 'gevallen' vrouw is. Mefistofeles vertelt graag wat een persoonlijke ramp dat voor het meisje is. Ze wordt er zelfs van verdacht haar moeder te hebben vermoord. Dus zit ze nu in de gevangenis, wachtend op haar dood. Maar er is hoop, tenminste als Faust zijn ziel aan de duivel verkoopt. Faust gaat op het voorstel is, en beiden spoeden zich te paard naar de gevangenis om het meisje te redden.

Bij Terry Gilliam wordt dit verhaal in de context van de tweede wereldoorlog geplaatst: het joodse meisje wordt opgesloten in een concentratiekamp. We zien hoe Faust en Mefistofeles zich reppen, maar hier niet op paarden wel op een motorfiets. Gilliam maakt deze tocht zeer direct door voorbijflitsende bomen op een groot doek te projecteren. Het is niet alleen een opwindende muzikale passage – Berlioz op zijn best – maar ook een visueel hoogstandje. Helaas, het kan niet baten, want Mefistofeles zal onze naïeve man naar de hel brengen.

Bij Berlioz (en Goethe) is Gretchen wel gered en ze zal van alle smetten bevrijd worden. Maar op de wat zoeterige engelenmuziek van de partituur toont Gilliam ons een concentratiekamp met een stapel lijken uit de gaskamer. Gretchen ligt er boven op, bestraalt door een hemels licht. Haar verlossing zal haar dood zijn, en als onschuldig slachtoffer van een misdadige politiek zal ze rust in de hemel vinden, een bitter paradijs.

Deze visie van Gilliam levert een fascinerende lezing op van een Duitse mythe. Als het romantische landschap van bij de aanvang een Duitsland zonder zonde suggereert, dan laat Gilliam de hele onzuivere geschiedenis aan het oog passeren. De beelden verwijzen naar de realiteit en staan haaks op wat er gezongen wordt. Maar in dit geval gaat het niet om een wat aberrante lezing, zoals we die al te vaak bij hedendaagse producties zien. Laat ik een tegenvoorbeeld uit het repertoire van de Vlaamse Opera gebruiken: een *Carmen* in Amerika met hondengevechten is eerder

La Dammation de Faust (©Annemie Augustijns)

iets dat men niet wil zien. Maar bij Gilliam is iets heel anders aan de orde. Wat hij visueel organiseert, heeft steeds een dialectische verhouding tot de tekst. Faust mag dan depressief zijn, maar is dat ten persoonlijken titel terwijl de wereld om hem heen om zeep gaat. Faust mag, eenzaam, alleen en verlangend naar zijn geliefde, over de Natuur zingen, maar Gilliam maakt van deze ode een ironisch ogenblik, dat de relevantie van zulke 'essentiële', poëtische uitbarstingen meteen opblaast. Faust ontvlucht de vreselijke realiteit omdat hij niets ziet. Zelfs de bedreigde situatie van zijn joods lief ontgaat hem. Zo stuikt elke gedachte aan de 'grote Duitse ziel', waarvan Faust toch een incarnatie heet te zijn, meteen in. Gilliams versie is een regelrechte aanval op een zwart gedachtegoed, dat ook behoort tot die Duitse ziel.

Deze succesvolle lezing van *La Damnation de Faust* dankt haar kwaliteiten aan een volstrekt doorgedreven visie, waar alle details kloppen. Het is een reis door de geschiedenis, en het fijne is dat dit ook aan de aankleding te zien is. We beginnen bij deze aantrekkelijke romantische landchappen, maar komen later helaas in de harde realiteit van een Georg Grosz terecht. We zien voor onze ogen een droom kapot gaan.

Gilliam heeft een zeer complexe voorstelling gemaakt, die van de technische ploeg van het theater het uiterste vraagt. Dat het een visueel festein wordt, hadden we van Gilliam verwacht. Maar hij blijkt ook een uitstekende acteursregisseur te zijn en dit in samenwerking met Leah Hausman. De drie hoofdrollen hebben een grote theatrale overtuigingskracht. Dat geldt zowel voor Maria Riccarda Wesseling als Marguerite, als voor Michael Spyres als Faust en Michele Pertusi als Mefistofeles. Het koor krijgt in deze versie een zeer grote theatrale plaats toegewezen, en de leden kwijten zich zowel muzikaal als toneelmatig uitstekend van hun taak.

Berlioz vraagt een hele aparte lezing van de partituur. Daarin manifesteert zich zijn zeer herkenbare persoonlijkheid. Berlioz is onder de romantische componisten een buitenbeentje. Je kan niet zeggen dat dirigent Dmitri Jurowski dat heel speciale idioom volledig doorgrond heeft.

In de Vlaamse Opera ziet men te weinig bevredigende opvoeringen. Maar met deze *Damnation de Faust* kan het huis prat gaan op een uitzonderlijke avond. Het is de eerste operaregie van Terry Gilliam. Het smaakt naar meer. Zoveel gepassioneerde intelligentie komt in de operawereld te weinig voor.

Johan THIELEMANS